

- Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. Закон України від 01.02.2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2952-17.
22. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів» (щодо обрання міських голів за мажоритарною системою абсолютної більшості) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=1098&skl=8.
23. Про заснування поста Президента Української РСР і внесення змін та доповнень до Конституції (Основного Закону) Української РСР. Закон України від 5 лип. 1991 р. №1293-ХІІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1293-12.
24. Про Конституційну Асамблею. Указ Президента України 17 трав. 2012 року №328/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/328/2012.
25. Про склад Національної конституційної ради. Указ Президента України від 18.02.2008 №139/2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon2.rada.gov.ua/laws/show/139/2008.
26. **Протасова В.Є.** Парламентсько-президентська республіка: сутність, особливості, різновиди: автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Віра Євгенівна Протасова. – Х., 2008. – 20 с.
27. **Рибалка Н. О.** Адміністративно-правові аспекти діяльності Президента України: автореф... дис. канд. юрид. наук: 12.00.07 / Наталія Олегівна Рибалка. – К., 2009. – 18 с.
28. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 252 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про внесення змін до Конституції України» від 8 грудня 2004 року N 2222-IV справа про додержання процедури внесення змін до Конституції України) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v020p710-10.
29. **Сухонос В. В.** Інститут глави держави в конституційному праві / В.В. Сухонос. – Суми: УАБС НБУ, 2011. – 339 с.
30. **Шатіло В. А.** Інститут президентства в системі державної влади України: монографія / В. А. Шатіло. – К., 2004. – 159 с.

Надійшла до редколегії 19.11.2014

УДК 94(477) «654»

Н. М. Микитчук

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЗВИТОК ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВЗАЄМВІДНОСИН УКРАЇНИ Й ТАДЖИКИСТАНУ

Досліджено особливості процесу становлення двосторонніх відносин України й Таджикистану, динаміку їх розвитку. Проаналізовано політичні та економічні відносини, гуманітарне й міжрегіональне співробітництво. Визначено перспективи співробітництва, можливості розширення та збільшення торговельних операцій.

Ключові слова: Україна, Таджикистан, взаємовідносини, проекти, перспективи.

Исследованы особенности процесса становления двусторонних отношений Украины и Таджикистана, динамика их развития. Проанализированы политические и экономические отношения, гуманитарное и межрегиональное сотрудничество. Определены перспективы сотрудничества, возможности расширения и увеличения торговых операций.

Ключевые слова: Украина, Таджикистан, взаимоотношения, проекты, перспективы.

На сучасному етапі в умовах складної міжнародно-політичної ситуації для України актуальною є активізація двосторонніх відносин із державами різних регіонів. Центральна Азія – традиційні партнери для України, однак потенціал у співробітництві з ними ще повністю не реалізовано. Українсько-таджицькі відносини тривалий час залишалися найменш розвиненими. Із 2008 р. спостерігається певна активізація співробітництва, перспективне його поглиблення за різними напрямками.

Загальні проблеми та пріоритети азійського напрямку зовнішньої політики України розглядали ряд українських науковців [1; 3]. Основні вектори співробітництва між Україною і Таджикистаном частково проаналізували В. Кравець, Є. Чернишов [4; 10]. У колективній монографії «Центральна Азія: геостратегічний аналіз та перспективні можливості для України» низку тем присвячено особливостям розвитку українсько-таджицької співпраці, участі держав у роботі міжнародних регіональних організацій [9]. Однак проблемні аспекти двосторонніх відносин потребують подальшого вивчення та системного аналізу.

Суттю статті є аналіз особливостей і перспектив взаємовідносин України з Таджикистаном. Для ґрунтовного аналізу слід вирішити такі проблеми: розглянути становлення двосторонніх відносин України й Таджикистану; проаналізувати основні напрямки й визначити перспективи співробітництва. Теоретико-методологічною основою роботи є системний підхід, проблемний і статистичний методи. Для дослідження процесів і особливостей регіонального розвитку з урахуванням комплексного впливу географічних, політичних, воєнних, екологічних та інших факторів застосовано геополітичний аналіз.

Республіка Таджикистан (РТ) – держава в Центральній Азії, межує з Киргизстаном, Узбекистаном, Афганістаном, Китаєм, розташована в передгір'ях Паміру, не має виходу до моря. Це найменша за площею держава регіону. За обсягом ВВП на душу населення (за даними МВФ – 1050 дол. у 2013 р.) республіка поступається всім пострадянським державам. Важке економічне становище обумовлене такими чинниками: 1) невідповідне розташування (високогірне положення – 93 % території республіки займають гори, віддаленість від основних євразійських транспортних потоків, відсутність виходу до моря, нестабільні країни-сусіди – південний кордон із Афганістаном становить 1030 км); 2) негативний вплив на соціально-економічну ситуацію громадянської війни в країні після розпаду СРСР, нерозвиненість інфраструктури.

Дипломатичні відносини між РТ і Україною встановлено 24 квітня 1992 р. Проте ще 15 грудня 1990 р. було підписано міжурядову Угоду про економічне та культурне співробітництво на 1991–1995 рр. і Протокол про взаємні постачання товарів народного споживання ринкового призначення в 1991–1995 рр. Але громадянська війна в Таджикистані заважала належному розвитку відносин між країнами.

РТ – остання з країн СНД, де не було представництва України. У 1993–2012 рр. інтереси України в РТ представляло Посольство України в Узбекистані. 30 серпня 2012 р. Президент України Віктор Янукович призначив першого Надзвичайного і Повноважного Посла України в РТ із резиденцією в

Душанбе Віктора Нікітюка. Інтереси РТ в Україні до грудня 2010 р. представляло посольство РТ у Росії. Посольство РТ в Україні функціонує в Києві з грудня 2010 р.

Принципи двосторонніх відносин між РТ і Україною прописано в міждержавному Договорі про дружбу і співробітництво від 6 липня 2001 р. (підписаний під час офіційного візиту Президента РТ Е. Рахмона в Україну). Між країнами підписано 78 документів (за даними МЗС на 2012 р.) [6].

Перший візит до України Прем'єр-міністра Таджикистану Д. Карімова відбувся в липні 1995 р. Зустрічі на вищому рівні проходили переважно на самітах держав СНД та інших міжнародних заходах. Переломним у відносинах став 2008 р.

6–7 березня 2008 р. – офіційний візит Президента України В. Ющенка до РТ, підписано 10 документів, покликаних дати новий імпульс до подальшого зміцнення співпраці у відносинах.

3–5 грудня 2008 р. – державний візит Президента РТ Е. Рахмона до України. Підписано сім документів. У рамках візиту Е. Рахмон відвідав Харків.

15–16 грудня 2011 р. – офіційний візит Президента РТ Е. Рахмона в Україну. Досягнуто низку важливих домовленостей у торговельно-економічній, енергетичній, транспортній, гуманітарній сферах, у галузі військово-технічного співробітництва, проведено українсько-таджицький бізнес-форум, перед учасниками якого виступили Президенти України та РТ. Е. Рахмон запросив українських бізнесменів до РТ, назвавши, серед іншого, перспективні напрямки співпраці в енергетиці, АПК та туризмі.

Вересень 2013 р. – робочий візит Президента України В. Януковича до РТ (участь у засіданні глав держав СНД) [6].

В економічній галузі перед країнами постали завдання розширення договірно-правової бази, активізації співробітництва у сферах енергетики, промисловості, транспорту, АПК, банківській та інших окремих галузях економіки. Із 3 лютого 1999 р. у Києві функціонує Торговельне Представництво РТ. Діє спільна міжурядова таджицько-українська Комісія з питань економічного співробітництва, створена у 2002 р. У 2011 р. підписано Угоду між Торгово-промисловою палатою України і Торгово-промисловою палатою РТ про створення Спільної українсько-таджицької ділової ради для активізації розвитку співробітництва між діловими колами України та РТ у сфері торгівлі, промисловості, інвестицій, передачі технологій і надання послуг.

Параметри економічного співробітництва між РТ і Україною визначають підписані між урядами двох країн документи, зокрема угоди «Про основні принципи та напрямки економічного співробітництва» (2001), «Про вільну торгівлю» (2001), «Про залучення і взаємний захист інвестицій» (2001), «Про співпрацю в галузі енергетики, промисловості, транспорту і будівництва» (2001), «Про довгострокове економічне співробітництво на 2003–2013 роки» і «Міждержавна програма довгострокового економічного співробітництва на 2003–2013 роки» [6].

У структурі українського експорту товарів до РТ домінують: продукція машинобудування; трактори та запчастини до них; чорні метали й вироби з них;

фармацевтична продукція; кондитерські вироби, соки, води, папір, картон. Серед імпортованих Україною товарів із РТ переважають: бавовняне волокно, бавовняні вироби; їстівні плоди, горіхи та овочі [8].

Особливий інтерес для України становить енергетична співпраця. Важливим у сфері економічних відносин є розвиток і реалізація проектів енергетичної інфраструктури. Таджикистан має значні гідроенергоресурси, реалізовані лише на 5%, він є одним із найбільш забезпечених цим відновлюваним джерелом енергії у світі (восьме місце за абсолютним потенціалом вироблення, що становить 300 млрд кВт/год на рік) [12].

Близько 90 % усього гідротехнічного устаткування ГЕС Таджикистану, у тому числі Нурекської електростанції (найбільшої в Центральній Азії, потужністю 2700 МВт) і електростанцій Вахшського каскаду, вироблені на «Турбоатомі» або інших промислових підприємствах України. У 2008 р. було підписано протокол між Міністерством енергетики і промисловості РТ і українським ВАТ «Турбоатом» про наміри щодо створення в Таджикистані спільного підприємства із проектування гідротурбінного обладнання для малих і середніх ГЕС, а також можливість створення спільного підприємства зі збирання тракторів марки «ХТЗ» (Харківський тракторний завод). У рамках співпраці з ВАТ «Турбоатом» модернізовано важке обладнання Нурекської гідроелектростанції, після завершення якої її потужність має зрости на 10 %.

У 2009 р. між «Турбоатомом» і таджицькою енергетичною компанією «Барки Точик» підписано контракти на постачання запасних частин та обладнання на 6 млн дол. США. На кінець 2012 р. «Турбоатом» поставив 9 радіально-осьових гідротурбін одиначною потужністю 310 МВт і 9 кульових затворів діаметром 4,2 м [5].

Іншим пріоритетним напрямом є співпраця у сфері сільського господарства. У 2009 р. було підписано угоду між Міністерством аграрної політики України та Міністерством сільського господарства РТ про співробітництво в галузі агропромислового комплексу. У межах угоди розвивається співробітництво в таких галузях АПК: рослинництво, ветеринарія, тваринництво, біотехнології, сільськогосподарське машинобудування тощо. Угодою передбачено надання підтримки встановленню прямих зв'язків між суб'єктами господарювання України і РТ, проведенню спільних наукових досліджень, обміну спеціалістами, інформацією, зразками насінневого матеріалу, продукції тощо.

У січні–липні 2014 р. обсяги експортно-імпортних операцій знизилися на чверть порівняно з відповідним періодом 2013 р., що можна пояснити внутрішньополітичною ситуацією в Україні та загальним напруженням на пострадянському просторі [8].

На українсько-таджицькі торговельні відносини вплинули проблеми, що виникли в торговельних відносинах України з Росією. Зокрема, Росспоживнагляд у липні 2013 р. заборонив ввезення в Росію продукції «Roshen». До березня 2014 р. на ринку кондитерських виробів Таджикистану частка продукції компанії «Roshen» складала 15 %. «Таджикстандарт» із літа 2013 р. проводив лабораторні перевірки цієї продукції, у результаті яких шкідливих речовин не виявлено, однак кондитерські вироби «Roshen» на ринку Таджикистану практично відсутні [7].

Ілюстрацією впливу зміни влади в Україні в 2014 р. на економічні відносини є ситуація навколо СП ЗАТ «Таджик Азот», 75 % акцій якого належать українському олігарху Д. Фірташу. Економічний суд Хатлонської області РТ задовольнив позов Антикорупційного агентства країни про визнання недійсним договори про створення СП ЗАТ «Таджик Азот». СП ЗАТ «Таджик Азот», розташоване в Сарбанді Хатлонської області на півдні Таджикистану, було створено в грудні 2001 р. на базі ВАТ «Азот». Підприємство спеціалізується на випуску азотних добрив для сільського господарства. Антикорупційне агентство Таджикистану висунуло Д. Фірташу претензії в незаконному придбанні акцій, нецільовому використанні засобів, а також участі в незаконній угоді з продажу технічного устаткування з виробництва хімічної продукції. Очевидно, СП ЗАТ «Таджик Азот» повністю перейде під контроль держави.

У двосторонніх відносинах слід активізувати взаємовигідне співробітництво оборонних відомств у військово-технічній і військово-освітній сферах, у тому числі підготовки військових кадрів та постачань військової техніки й озброєння, підтримувати діалог і взаємодію між прикордонними відомствами. Закладено правову базу для розвитку військово-технічного співробітництва. У цій сфері необхідне налагодження співробітництва в галузі безпеки утилізації виробів і відходів твердого реактивного палива, в якому українською стороною накопичений багатий досвід.

Науково-технічне співробітництво – важлива складова частина двосторонніх відносин між Україною і РТ, його розвиток регулюють положення Угоди між Кабінетом Міністрів України і Урядом РТ про науково-технічне співробітництво від 6 липня 2001 р. Угода передбачає взаємодію міністерств, відомств, академій наук, науково-дослідних установ та організацій, ВНЗ і наукових співробітників двох держав у сфері природничих, технічних і гуманітарних наук на основі прямих угод, договорів і контрактів між ними, створення спільної Міждержавної комісії з питань науково-технічної співпраці.

Форма співробітництва: обмін науковою і науково-технічною інформацією, документацією, літературою та бібліографічними виданнями, проведення спільних семінарів, робочих зустрічей, обмін фахівцями і ученими. Важливі міжнародні науково-технічні заходи, у яких брали участь представники України: Міжнародна конференція з регіональної співпраці в басейнах транскордонних річок (2005 р., м. Душанбе), Міжнародна конференція зі скорочення стихійних лих, пов'язаних із водою (2008 р., м. Душанбе), Міжнародна науково-практична конференція «Інноваційний розвиток університету: погляд студентів і молодих фахівців», присвячена Року освіти і технічних знань у РТ (2010 р., м. Душанбе).

У рамках офіційного візиту Президента РТ Е. Рахмона в Україну (15–16 грудня 2011 р.) обговорювали можливості практичного застосування нових форм науково-технічного співробітництва між Україною і РТ, а саме: формування спільних науково-дослідних програм і проектів, проведення їх експертизи; створення спільних науково-дослідних колективів (спільні польові дослідження і експедиції, інноваційні та інші організації, які забезпечать упровадження нових технологій у різних секторах економіки) [6].

Започатковано співробітництво між окремими навчальними закладами. Зокрема, підписано угоду про наукову, навчальну та культурну співпрацю між Київським національним університетом імені Тараса Шевченка і Таджикицьким національним університетом.

В Україні проведено два форуми студентів Таджикистану, які навчаються у 32 ВНЗ України. Перший відбувся у квітні 2012 р. у Харкові. Другий – в Одесі у квітні 2013 р. У форумах взяли участь понад 200 студентів з України, РФ, Білорусі й Туреччини. До програми Форуму було включено проведення науково-практичної конференції, присвяченої професійній підготовці фахівців для найважливіших галузей Таджикистану, відбулася Універсіада за 7 видами спорту і фестиваль культури. В Одеській національній академії зв'язку ім. О. С. Попова в рамках Форуму було відкрито Центр таджицької культури. Третій форум мав пройти в 2014 р. у Дніпропетровську, але не відбувся через складну політичну ситуацію.

Поступово розвивається міжрегіональна взаємодія. Так, у березні 2008 р. підписано Угоду між Дніпропетровською ОДА України та Виконавчим органом державної влади Согдійської області РТ про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво.

У грудні 2011 р. президент Таджикистану Емомалі Рахмон перебував із робочим візитом на Дніпропетровщині. Відбулася його зустріч з професорсько-викладацьким складом, студентами ВНЗ та представниками таджицької діаспори. (На той час у Дніпропетровську навчалось 37 таджицьких студентів, у 2012 р. – уже близько 50 студентів, потенціал для збільшення їх кількості безумовний). Ректор Національного гірничого університету Г. Півняк вручив Президенту РТ золоту медаль ім. академіка Олександра Терпигорова й диплом Почесного доктора НГУ. Найбільше зацікавили таджицьку делегацію агропромисловий комплекс Дніпропетровщини, підприємство «Південмаш» та КБ «Південне». Президент РТ оглянув виробництво ракетно-космічної техніки, готові зразки конверсійної продукції (трактор, екскаватор, тролейбус, трамвай, елементи вітроенергетичної установки Т600) [11].

Підприємства регіону зацікавлені у співробітництві в гідроенергетиці, вуглевидобуванні, переробці сільгосппродукції, модернізації залізничного рухомого складу, електрифікації муніципального транспорту в Душанбе. У 2011р. експорт товарів із Дніпропетровщини до Таджикистану склав 0,04 % у загальному обсязі експорту товарів області й 6,5 % від обсягу експортних товарних операцій із України в Таджикистан. Основу експорту склали папір та картон (54 %), чорні метали (33,2 %), готова харчова продукція (7,2 %), вироби з чорних металів (3,4%). Експортні товарні операції здійснювали 13 підприємств й організацій області [8].

На зустрічі посла РТ Ш. Султонова з головою Дніпропетровської ОДА О. Вілкулом у серпні 2012 р. за дорученням Міністерства енергетики і промисловості РТ обговорювали питання створення спільного підприємства з Дніпропетровським виробничим об'єднанням «Південмаш» із випуску тракторів марки ЮТЗ [2].

Наприкінці листопада 2009 р. відбувся візит до Таджикистану делегації Харківської області на чолі з головою ОДА. До складу делегації увійшли

керівники провідних харківських промислових підприємств, навчальних закладів області, бізнесмени. У рамках візиту було проведено бізнес-форум у м. Курган-Тюбе. Керівники регіонів підписали Угоду про дружбу і торговельно-економічне співробітництво між Харківською і Хатлонською областями.

15 грудня 2011 р. підписано Угоду про співробітництво між Луганською ОДА і Хатлонською областю Таджикистану про торговельно-економічне, науково-технічне і культурне співробітництво.

Таким чином, українсько-таджицькі політичні відносини розвивалися в роки незалежності досить повільно і почали активізуватися з 2008 р. Гуманітарне, міжрегіональне співробітництво двох країн доволі успішне і має значний потенціал для розширення. Економічна українсько-таджицька співпраця стабільна, зберігається взаємне зацікавлення певними групами товарів і послуг, Україна має значне позитивне сальдо у двосторонній торгівлі. Обсяги торговельних операцій відносно незначні, однак можуть значно збільшитися за сприятливої зовнішньополітичної кон'юнктури, враховуючи взаємне зацікавлення в економічній співпраці за різними напрямками.

Бібліографічні посилання

1. Азійський напрям зовнішньої політики України: проблеми та перспективи. Аналітичні оцінки: монографія / за ред. В. О. Шведа. – К.: НІСД, 2008. – 222 с.
2. Встреча Посла Таджикистана с губернатором Днепропетровской области [Электронный ресурс]. – Режим доступа: tajemb.com.ua/rus/news/135/.
3. **Джангужин Р.** Вектори співпраці України з державами Центральної Азії / Р. Джангужин // Персонал. – 2009. – № 2. – С. 4–13.
4. **Кравець В.** Основні напрями співробітництва між Україною і Таджикистаном / В. Кравець // Політика і час. – 2008. – № 12. – С. 11–15.
5. ОАО «Турбоатом» поставит оборудование для Нурекской и Рогунской ГЭС (Таджикистан) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.turboatom.com.ua/press/news/656.html.
6. Посольство України в Республіці Узбекистан [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.mfa.gov.ua/uzbekistan/ua/9755.htm.
7. Таджикистан не запрещал ввоз продукции Roshen [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://rian.com.ua/economy/20140712/354801356.html>.
8. Торговельно-економічне співробітництво України з Республікою Таджикистан [Електронний ресурс]. – Режим доступа: www.ukrexport.gov.ua/ukr/tovaroobig_za_kab_stat/uzb/4263.html.
9. Центральна Азія: геостратегічний аналіз та перспективні можливості для України: монографія / Б. Парахонський та ін.; за ред. Б. Парахонського. – К.: НІСД, 2001. – 543 с.
10. **Чернышов Е.** Развитие отношений между Украиной и Таджикистаном после официального визита В. Януковича в Душанбе / Е. Чернышов // Сегодня. – 2011. – № 54. – С. 3.
11. Эмомали Рахмон посетил «Южмаш» и КБ «Южное» [Электронный ресурс]. – Режим доступа: most-dnepr.info/search/result.htm.
12. Энергетика Таджикистана [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.tajik-gateway.org/wp/?page_id=23975.

Надійшла до редколегії 21.11.2014